

קונטרס

כהניך ילבשו צדק

בנושא הנאה ממלאכת שבת בהדלקת תאורה -
מהגמרא והראשונים עד ספרי ההלכה והשו"ת של
ימינו

ערכתי וחיברתי בעזר ה' יתברך

אופק כהן צדק

בליווי וסיוע הרב ערן גולדווסר

שנת 'פקד פקדתי אתכם (תשע"ח) לפ"ק

ישיבה תיכונית בני ברק (קריית הרצוג)(יא'1)

הקדמה

עד לפני דורות ספורים רובו ככולו של עם ישראל היה שומר תורה ומצוות וכמובן שמרו את מצוות השבת.

אך לצערנו, עם התפתחות תנועת השכלה, התפשטה תופעת חילון באירופה בקהילות יהודיות רבות ובמשך השנים הגיעה גם ליהדות המזרח.

הרב קוק זצ"ל **במאמר הדור (עמ' קט)** מבאר בהרחבה כי עיקרה של הכפירה בימיו אינה מתחילה בחוסר מוסר אלא במחשבה. "לפני מאתיים שנה בערך התחיל שינוי... הם תבעו להבין ומשלא קיבלו הסברים בעטו באמונה ועזבוה"¹.

אך כיום המציאות היא שונה לגמרי. "בעבר, שכל ישראל שמרו את השבת, כל מי שהעז לחללה בפרהסיא, אפילו אם עשה זאת לשם הנאתו, התריס בזה התרסה נוראה כנגד כלל ישראל, ולכן החשיבוהו כעובר עבירות להכעיס שהוציא את עצמו מן הכלל. אבל בדורות האחרונים שלדאבון ליבנו שמירת השבת נפרצה אצל רבים מישראל, אין השבת מדד למידת הזדהותו של היהודי עם מורשתו [...] "**(פניני הלכה, תפילה, ב, ח)**

והנה אנו חיים כיום במציאות לא פשוטה שחלק ניכר מעמ"י מחלל שבת, הגם שניתן להגדיר אותם 'תינוקות שנשבו לבין הגויים' כמבואר **בחזון איש (יו"ד, סימן ב, אות כח)**, סוף כל סוף הם מחללים את השבת הקדושה.

הלכך ישנם דיונים הלכתיים רבים המתייחסים למקרים שונים בהם מתקיימת אינטראקציה זו בין מחללי השבת לבין שומרי השבת כמו צירוף מחללי שבת למניין **(עיין ילקו"י, נה, יא; פניני הלכה, שם, הערה 10)** וכן לעניין יין נסך **(עיין ילקו"י, יו"ד, קכג)** ועוד.

אחד המקרים המצויים שאנו נתקלים באינטראקציה זו הוא כאשר במשפחה שומרת שבת אדם מהמשפחה אינו שומר שבת, ולעיתים מדליק תאורה בחדרים השונים. האם יהיה מותר לנו ליהנות מהאור הזה?

ב"ה משפחתי זכתה לפני שנים ספורות לחזור בתשובה שלמה, וכן אני בגיל 12 וחצי חזרתי בתשובה והתחלתי לשמור שבת, אך לצערי אחי הגדול טרם זכה לחזור בתשובה, (הוא מסורתי ומשתדל לשמוע קידוש בשבת להצטרף לזימון וכיו"ב).

וכך לדוגמא בש"ק פ' ויחי השנה (תשע"ח), המשפחה שכחה להדליק את האור בשירותים מבעוד יום, וכאשר אחי רצה להיכנס לשירותים הוא הדליק את האור, והאור נשאר דולק.

¹ הפיסקה הנ"ל מצוטטת מתוך- דע מה שתשיב לעצמך, עמ' 17

כיצד פועלים במצבים אלו, האם יהיה לנו מותר ליהנות מהאור שהודלק בשבת במזיד אם לאו?

ואם לא, האם נדרש מאיתנו לצאת מהחדר?

בשאלה הלכתית זו אעסוק בקונטרס זה.

א- הנאה ממלאכת שבת

הגמרא במסכת כתובות (לד.)² מביאה תוספתא ממסכת שבת (פ"ג): המבשל בשבת בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל, דברי ר"מ; ר' יהודה אומר בשוגג יאכל למוצאי שבת, במזיד לא יאכל עולמית; ר' יוחנן הסנדלר אומר בשוגג יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים.

מחלוקת ראשונים בפירוש הברייתא

רש"י בסוגיה המקבילה **בחולין (טו.)** מפרש- שר' מאיר סובר שבשוגג מותר ליהנות מהמלאכה שנעשתה בשבת בו ביום בין לעושה המלאכה ובין לאחרים, ובמזיד סובר ר' מאיר שאסור ליהנות ממלאכה שנעשתה בשבת רק ממוצאי שבת בין לו ובין לאחרים. ממשך רש"י לפרש שלפי ר' יהודה מלאכה שנעשתה בשוגג מותר ליהנות ממנה רק ממוצאי שבת בין לו ובין לאחרים, ומלאכה שנעשתה במזיד בשבת- מותר לאחרים ליהנות ממנה רק בצאת השבת, ולעושה המלאכה אסור ליהנות ממנה לעולמים. ר' יוחנן הסנדלר סובר ע"פ רש"י (שם) שמלאכה שנעשתה בשוגג מותר ליהנות ממנה רק במוצאי שבת לאחרים, אך לעושה המלאכה אסור ליהנות ממנה עולמית, ומלאכה שנעשתה במזיד אסורה לעולמית בין לו ובין לאחרים. וכן על זה הדרך פירש לנו רש"י במסכת **בבא קמא (עא.)**.

וכך גם פירשו **התוספות** בכתובות (שם, ד"ה המבשל). וכתבו לנו **התוס'** (שם, ד"ה במזיד) כללא דמילתא- 'מזיד דר' מאיר שוגג דר' יהודה, מזיד דר' יהודה שוגג דר' יוחנן הסנדלר.

אמנם, לא כן פירש לנו **רש"י במסכת כתבות (שם)** את הברייתא. רש"י בכתובות כותב לנו אותו הפירוש כמו בחולין מלבד שלושה שינויים- לפי רש"י בכתובות, מזיד דר"מ אסור לו עולמית, ולאחרים מותר בו ביום, בניגוד לרש"י בחולין שמפרש שבו ביום אסור לכו"ע ובמוצאי שבת מותר ל"ש לו ול"ש לאחרים. וכן רש"י בכתובות מפרש ששוגג דר"מ מותר לאחרים בו ביום בניגוד לרש"י בחולין שסובר שמותר לאחרים רק במוצאי שבת. פירוש רש"י בכתובות (שם) זהה לפירוש רש"י **בגיטין (נג:)**.

והנה מצינו לרבי יהושע פלק, בספרו **פני יהושע (כתובות לד.)** שכתב לתרץ- שרש"י בכתובות "לא דיקדק" בדבריו אלא פירש "כפי ראייתו דלישנא כדרכו בכמה מקומות" מכיוון שפירוש זה הוא "סתמא דלישנא" של הברייתא היינו שלפי הפשט באמת כך יש לפרש את הברייתא אע"פ שאין לפסוק כך להלכה. ע"ש.

² ברייתא זו מופיעה מספר פעמים בש"ס. חולין (טו.); ב"ק (עא.); גיטין (נג:); [וכן ביצה (יז:)]. הברייתא זהה בכל המסכתות אך פירושי רש"י על הברייתות שונים כפי שיתבאר בהמשך.

ובאמת **שכל הראשונים** מפרשים כדברי רש"י בחולין (טו.) וכדברי התוספות, ולא מצינו ראשונים המפרשים את הברייתא כדברי רש"י בכתובות (לד.).

הגמרא והראשונים בפסיקת ההלכה במחלוקת התנאים

איתא בגמרא **בחולין (טו.)** "כי מורו להו רב לתלמידיו מורי כר' מאיר וכי דריש בפירקא דריש כר' יהודה משום דנפישי עמי הארצות"³.

כמו כן נאמר **בכתובות (לד.)** – "פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר מעשה שבת דאורייתא וחד אמר דרבנן".

הרי"ף (שבת, יז.) [דפי הרי"ף] מביא את מחלוקת האמוראים בין רב אחא ורבינא בכתובות (שם) המובאת לעיל, ומוכיח משם דהלכה כרבי יהודה כיוון ששנינו בחולין (צג:) "בכל התורה כולה רב אחא לחומרא, ורבינא לקולא, והילכתא כרבינא לקולא" ולכן, הכי נמי בנידון דידן, הלכך פוסק הרי"ף כר' יהודה.

רבינו זרחיה הלוי, **בעל המאור (שם, ד"ה הא)**, סבר שכוונת הרי"ף, שרב אחא ורבינא לא נחלקו אליבא דר' יוחנן הסנדלר (כלומר לא נחלקו בפירוש דעת ר' יוחנן הסנדלר האם מעשה שבת דאורייתא או לאו) אלא נחלקו כמו איזה תנא לפסוק, שרב אחא שאומר שמעשה שבת דאורייתא סובר כר' יוחנן הסנדלר, ורבינא שסובר שמעשה שבת דרבנן סובר כמו ר' יהודה, ולכן פוסק הרי"ף כמו ר' יהודה כפי הגמרא בחולין (צג:) שהלכה תמיד כרבינא.

עקב הנחת יסוד זו חלק בעל המאור על דעת הרי"ף. בעל המאור סובר שרב אחא ורבינא נחלקו אליבא דר' יוחנן הסנדלר, דרב אחא סובר שר' יוחנן הסנדלר אוסר מעשה שבת מדאורייתא, ורבינא סובר דר' יונן הסנדלר אינו אוסר אלא מדרבנן, וא"כ הלכה כרבינא כמו ששנינו בחולין (צג:), אבל סוף כל סוף גם רבינא וגם רב אחא מסכימים שהלכה כר' יוחנן הסנדלר (רק שנחלקו האם הוא אוסר מדאורייתא או מדרבנן), והאיך פסק הרי"ף מכאן שהלכה כר' יהודה, הלכך טוען בעל המאור שממחלוקת זו המובאת בכתובות אין עיקר בהלכה [כיוון שמגמרא זו יוצא שצריך לפסוק כר' יוחנן הסנדלר והרי בגמרא בחולין (טו.) רב לא הזכיר בדבריו את ר' יוחנן הסנדלר. ע"ש עוד].

בעל המאור סובר שהגמרא בחולין (טו.) היא העיקר להלכה – "כי מורו להו רב לתלמידיו מורי כר' מאיר וכי דריש בפירקא דריש כר' יהודה משום דנפישי עמי הארצות".

³ פירוש- כאשר רב היה מורה לתלמידיו את ההלכה, היה מורה כר' מאיר המיקל, אך כאשר היה דורש בציבור היה דורש כר' יהודה המחמיר, כיוון שהיו מצויים עמי ארצות וחשש שמא יפסוק להם הלכה כר"מ ויבשלו במזיד ויאמרו שוגגים היינו. זה הנוסח כפי שהובא בכ"י (או"ח, שיח) אך בגמרא שלפנינו (חולין, שם) בנוסח הוא- "וכי דריש בפירקא דריש כר"י משום עמי הארץ", וכבר עמדו על זה שינוי בהגהות והערות בהוצאת שירת דבורה. עיין שם.

בעל המאור פוסק מגמרא זו שהלכה כר' מאיר, כיוון שרוב היה מורה לתלמידיו כר' מאיר, והחמיר רק על עמי הארצות כר' יהודה.

הרמב"ן (מלחמות ה', שם), מתרץ את הר"י ממה שהקשה עליו בעל המאור. בעל המאור אכן צודק שנחלקו רב אחא ורבינא אליבא דר' יוחנן הסנדלר, אך לדעת הרמב"ן רב אחא ורבינא נחלקו רק בפירוש דעת ר' יוחנן הסנדלר ולא פסקו להלכה כמוהו. ומה שאמרנו שהלכה כרבינא דהיינו שגם לפי ר' יוחנן הסנדלר מעשה שבת אסור רק מדרבנן. הלכך, כיוון שלכל התנאים (ר"מ, ר"י ור' יוחנן הסנדלר) מעשה שבת דרבנן, יש לילך אחר הכלל 'ספק דרבנן לקולא' ולפסוק כדברי המקיל ולא אחר ר' יוחנן הסנדלר), היינו או ר' יהודה או ר' רבי מאיר. וכלל גדול בידנו בעירובין (מו:): ר' מאיר ור' יהודה, הלכה כר' יהודה. הלכך גם בנידון דידן, הלכה כר' יהודה.

ותירץ הרמב"ן את הגמרא בחולין (טו.). שם נאמר שרוב היה מורה לתלמידיו כרבי מאיר, שהרי רב סובר 'מטין איתמר' כדאיתא בעירובין (מז:)⁴ ולכן הורה לתלמידיו כרבי מאיר. אבל אנו שקי"ל 'הלכה איתמר'⁵ נפסוק להלכה לכולם (כולל לתלמידים) כרבי יהודה.

הוסיף הרמב"ן שגם לדעת רב שפסק לתלמידיו כר"מ ולעמי הארצות כרבי יהודה, כיוון שהיום רבו עמי הארצות, צריכים לפסוק להלכה כר' יהודה.

והביא הרמב"ן טעם נוסף לכך שהלכה כר' יהודה, שהרי במסכת חולין (ריש טו.) העמדנו את המשנה ממסכת שבת כרבי יהודה, והרי הלכה כסתם משנה.⁶

הר"ן (שם, ד"ה גרסינן), מתרץ את קושיית בעל המאור, כתירוצי הרמב"ן, וגם הוא פוסק להלכה כרבי יהודה.

גם, הנשר הגדול, **הרמב"ם (פרק ו, מהלכות שבת, הכ"ג)**, פוסק להלכה כרבי יהודה. וכן פוסק **הרב המגיד (שם, ד"ה ישראל)** ומוסיף שזוהי דעת כל הגאונים. והנה באמת מצינו שכן פסק **הבה"ג (הלכות שבת, כב:)**, וכן נפסק **בשאלות דרב אחאי גאון (פרש שלח, קכח)**.

דעת **הרא"ש זצ"ל** שנויה במחלוקת האחרונים. הרא"ש במסכת בבא קמא (פ"ז, ו) כותב בזה"ל: "ב(מסכת) שבת פרק הכירה הביא רב אלפס ז"ל כל זו הסוגיא ופלוגתא דרב אחא ורבינא וכתב [...] הלכך הלכתא כרבי יהודה [...] וקצרה דעתי מהבין דבריו, מה שכתב דקימ"ל כדברי המיקל וליתא לדברי יוחנן הסנדלר והלא רב אחא ורבינא לא נחלקו בסברת עצמן אלא בפירוש דברי רבי יוחנן הסנדלר, חד אמר דרבי יוחנן הסנדלר אסר מעשה שבת מדאורייתא, וחד אמר מדרבנן [...]".

⁴ הגמרא בעירובין (מו:): דנה בכללי פסיקת ההלכה בין התנאים - ומביאה מחלוקת אמוראים האם הכלל ההלכתי, "רבי יהודה ורבי מאיר הלכה כרבי יהודה", היינו ממש להלכה ואין לחלוק על כך, או שרק "מטין כרבי יהודה", היינו מורין כרבי יהודה ליחיד השואל בהלכה, אך לא לציבור שלם". רב פוסק שרק 'מטין'. מסקנת הסוגיא שם (מז:): שכהוונה בכלל זה היא 'הלכה' ממש.

⁵ כפי מסקנת הסוגיא

⁶ ביארתי את המחלוקת בין בעל המאור והרמב"ן ע"פ הספר המפואר "שמן למאור" המודפס על שולי דפי הרי"ף בהוצאת עוז והדר (מהדורת פריעדמאן) אותו כתב הגאון רבינו שלמה זלמן עהרענרייך.

וא"כ מדהני אמוראי בתראי פליגי בפירוש דברי רבי יוחנן הסנדלר היה מסתבר דהלכה כוותיה. וגם תמהתי על מה שפסק הלכה כרבי יהודה דאמרינן בפ"ק דחולין (טו.) דרב מורה כרבי מאיר ובפירקא דריש כרבי יהודה משום עמי הארץ [...]."

והנה קושיות אלו שמקשה הרא"ש על הרי"ף בשבת זהות מאד לקושיות בעל המאור. ולכאורה פוסק הרא"ש כרבי מאיר. אמנם דבריו שונים ממה שכתב בחולין (פ"ו, יח) – "הלכך הלכתא כרבי יהודה [...] כך כתב רב אלפס ז"ל בשבת פרק הכירה. [...] ור"י (מבעלי התוספות) פסק דהלכה כרבי מאיר. [...] והגאונים כתבו דהאידינא דרשינן בפירקא ואורויי מורינן כרבי יהודה דנפיש עמי הארצות ומזלזלי באיסורי". הדברי חמודות (שם, אות סד) מפרש בדברי הרא"ש שהוא פוסק להלכה כרבי יהודה כמו שמשמע מדברי הרא"ש בחולין ומה שהקשה הרא"ש על הרי"ף בב"ק אלו הן קושיות בעלמא. הבי"ח (או"ח, שיח, ד"ה המבשל) סובר שהרא"ש פוסק כרבי מאיר מכיוון שבחולין הזכיר קודם לכן את דברי הרי"ף ואחר כך את דברי הרי"י (מבעלי התוספות) ולכן גילה דעתו כדעת הרי"י הזקן, היינו כרבי מאיר⁷. ועיין עוד בדרישה (שם, סק"א). הבית יוסף (או"ח, שיח) כותב שדברי הראש נוטין כדברי רבי יהודה. וכן שמעתי משיעורו השבועי של הראשון לציון הרב יצחק יוסף שליט"א, שיאריך ימים על ממלכתו ביזדים' (תשע"ה, פרשת נשא), שלמסקנה מכיוון שגם הטור פסק כר' יהודה נראה שכן דעת הרא"ש מכיוון שבדר"כ הבן פוסק כמו אביו חוץ ממקרים חריגים. ולכן למסקנה משמע שדעת הרא"ש כרבי יהודה.

כנזכר לעיל גם הטור (או"ח, שיח) פוסק כרבי יהודה.

והנה עיינתי בספרו החדש של הגאון רבי דוד יוסף שליט"א, הלכה ברורה (כרך מעשה שבת, שיח) ושם בשער הציון הביא סוללה של פוסקים נוספים שסוברים כרבי יהודה, ואלו מקצתן- ספר האשכול (ח"ג, ה' שחיטה, ס"י ז), וכ"כ בעל העיטור (ח"ב, ה' שחיטה, דף כב), וכ"כ האור זרוע (ס"י שסט) והוסיף שזוהי דעת הראב"ה, וכן הביא את גדול הראשונים הרשב"א (שו"ת הרשב"א, ח"א, קעה) וכן את המאירי (שבת לח.), והוסיף את הנימוקי יוסף (שבת לח.) וכן את ספר האורה לרש"י הקדוש (סימן נט), ועיין עוד שם בשער הציון.

אך לעומת זאת, התוספות (חולין, טו., ד"ה מורי), פוסקים להלכה כרבי מאיר כמו בעל המאור (ראה לעיל). וכן דעת ספר התרומה (פרק הכירה, רלא) המובא בבית יוסף. [יש לציין שרבנו משה מקוצי, בעל הסמ"ג (לאו סה), סובר שהיה ראוי לפסוק כרבי מאיר, אך פוסק להלכה כרבי יהודה מכיוון שרבי מאיר דרש ברבים כרבי יהודה ורק לתמידיו דרש כר' מאיר, אנו ננהג כרבי יהודה משום עמי הארצות].

והנה גם פה ה'הלכה ברורה' וה'ילקוט יוסף' מביאים עוד כמה פוסקים שסוברים שהלכה כרבי מאיר, ואלו מקצתן- האורחות חיים (סימן עו) וכן הריטב"א (שבת לח.), וכ"כ הראב"ד (הובא ברשב"א, שבת קנא). וכן הובא שם הסמ"ק (ס"י רפב).

⁷ יש להעיר שאמנם הבי"ח מפרש את דעת הרא"ש כרבי מאיר, אך הוא בעצמו פוסק שהלכה כרבי יהודה. עיין שם בסוף דבריו.

מרון הבית יוסף (או"ח, שיח, ד"ה ולענין) כותב בזה"ל ומכריע למסקנה - "ולענין הלכה כיוון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת וגם הגאונים והרמב"ן סוברים כן הכי נקטינן" והיינו פוסק כרבי יהודה.

רבותינו האחרונים בפסיקת ההלכה

השולחן ערוך (או"ח, שיח, א) פוסק להלכה כרבי יהודה, וזהו לשונו - "המבשל בשבת במזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד, ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד".

גם רבנו המהרש"ל זצוק"ל פסק כדעת המחבר בספרו **ים של שלמה' על מסכת חולין (פרק א, כה)**. וכן פסק ר' יואל סירקיש בספרו **הב"ח (או"ח, שיח)**. וכן ראיתי לאדמו"ר הראשון מחב"ד, בעל התניא, בספרו **שו"ע הרב (או"ח, שיח, א)** שפסק כדברי רבינו השולחן ערוך. וכ"כ **הלבוש (שיח, א)**.⁸

אמנם, הגאון רבי אליהו מוילנא, **בביאור הגר"א (או"ח, שיח, סק"א)** פוסק להלכה כדעת התוספות וסיעתם, היינו כרבי מאיר. הגר"א דוחה את הטיעונים המרכזים של הר"ן, הרמב"ן והרשב"א שטענו לפסוק כרבי יהודה.⁹

לגבי טענת הראשונים הנ"ל שהלכה כסתם משנה (ראה הערה 9) מתרץ הגר"א שיש לנו משנה מפורשת במסכת תרומות (פ"ב, מ"ג) כדעת רבי מאיר, והרי עדיפא משנה שהיא שנויה להדיא כדעה מסויימת מאשר משנה שהגמרא העמידה אותה כדעה מסויימת. ולכן יש להעדיף לפסוק כמשנה בתרומות השנויה להדיא כדעת רבי מאיר מאשר המשנה בשבת שהובא בחולין (טו). שאינה שנויה להדיא כדעת ר' יהודה, אלא הגמרא העמידה אותה כרבי יהודה.¹⁰

לגבי הטענה הנוספת אותה העלו הראשונים "שרבו עמי הארצות בימינו" - הגאון מוילנא לא מסכים עם דעה זו ומסתמך על התוספות במסכת ביצה (ו, ד"ה והאידינא) שגם היום אנו חשובים כבני תורה. ע"ש. ולכן פוסק הגאון מוילנא כרבי מאיר.

והנה הגאון הגדול, פאר הדור והדרו¹¹, רבי ישראל מאיר הכן מראדין, כותב **במשנה ברורה (או"ח, שיח, סק"ז)** בזה הלשון: "הנה בגמרא פליגי בענין שוגג ומזיד רבי מאיר ורבי יהודה, ודעת השולחן ערוך הוא דעת ר' יהודה, שכן הסכימו הרי"ף והרמב"ם והגאונים, והגר"א הסכים בביאורו לשיטת התוספות וסיעתם דפסקו כרבי מאיר, דבמזיד אסור בין לו בין לאחרים עד

⁸ הט"ז והמג"א שעל השולחן ערוך לא כתבו כלום בנידון וכן עוד הרבה אחרונים סתמו דעתם בנושא, ולכן ניתן להבין מכך שגם הם מסכימים עם הש"ע.

⁹ הר"ן, הרמב"ן והרשב"א העלו שתי טענות מרכזיות - ראשית, הגמרא במסכת חולין (ריש טו) הביאה משנה ממסכת שבת והעמידה אותה כדעת רבי יהודה (ע"ש). והרי כלל בידנו - הלכה כסתם משנה. שנית, טענו הראשונים הנ"ל, שגם אם על פי הדין היה צריך לפסוק כרבי מאיר, בגלל שכיום רבו עמי הארצות (כן גם כותב הראש [חולין, א, יח]), יש לנו לפסוק כרבי יהודה.

¹⁰ נעזרתי בחזון איש (או"ח, לז, כט) לפרש דברי הגר"א כאן.

¹¹ כך מכנה אותו הרב הראשון לציון יצחק יוסף שליט"א

מוצאי שבת, ובשוגג מותר גם לו מיד, ובמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג". דהיינו המשנ"ב סומך על דעת הגר"א להתיר ליהנות מהמלאכה בו ביום, אך יש לשים לב שהוא סומך עליו רק בשוגג.

גם הרב נויברט, בספרו- **שמירת שבת כהלכתה (מבוא, פרק א, ס"ק קנח)** הביא את דברי המשנה ברורה וכתב: "דבמקום הצורך יש לסמוך על שיטת התוספות דבשוגג מותר גם לאחרים וגם לו אפי' בשבת".

גם הרב אליעזר מלמד שליט"א, רב הישוב הר ברכה, בספרו, **פניני הלכה (שבת, כו, ב)** מביא את דברי המשנה ברורה כ"י אומרים" שבשעת הדחק אפשר לסמוך על דעת התוספות בשוגג.

ולכן נראה לומר, שאם עברו ועשו מלאכה במזיד, אסור ליהנות ממנה לאחרים עד מוצא"ש, ולעושה המלאכה עולמית, כדעת רבי יהודה. אך, בעושה מלאכה בשוגג אשכנזים יכולים להקל במקום הצורך בו ביום, בין לו ובין לאחרים, כפי שכתב המשנה ברורה (שם). [עיין בשו"ת שבת הלוי (ח"ח, סב) ובשו"ת הר צבי (חאו"ח, קפו) מה חשיב ב'מקום צורך'].¹²

אך, כל זה אליבא דהפוסקים האשכנזים שסומכים על הגר"א, אמנם דעת הספרדים חלוקה בעניין זה.

הרב משה לוי זצ"ל, בספרו **מנוחה אהבה (ח"א, פרק כה, אות ב)** הסכים שהלכה כדעת השולחן ערוך גם בשוגג- שיש לפסוק כרבי יהודה, אך לבסוף כתב בזה"ל: "ומ"מ במקום צורך גדול אפשר לסמוך על המתירים" (דהיינו להינות ממלאכה בשוגג בו ביום, כדעת המשנ"ב).

וביאר זאת בפירושו "**מי מנוחות (ס"ק 7)** וכך כתב: "כ"כ המשנ"ב והגם שאנו (הספרדים) קבלנו הוראות מרן והוא פסק לאסור להינות מהמלאכה בשבת אפי' כשנעשית בשוגג [...] מ"מ, במקום צורך גדול¹² אפשר שגם מרן יסכים שאפשר לסמוך על המתירים, כיוון שאף לדעת האוסרים אין זה איסור תורה, רק קנס מדרבנן".

והנה, הראשון לציון המכהן, מורנו, רבנו ועטרת ראשנו, הרב יצחק יוסף שליט"א, שיאריך שנים על ממלכתו, חלק עליו בדבר זה וטען שגם במקום צורך גדול אין לסמוך על הגאון מוילנא בשוגג, ליהנות בו ביום, וכך כתב **בילקוט יוסף (שבת כרך ג, שיח, ס"ק ו, עמ' יח)**: "הנה לדינא נראה שאין לסמוך על זה להקל במלאכה דאורייתא נגד מרן הש"ע, ובכל המקומות שאנו (הספרדים) הולכים אחר הוראותיו של מרן, גם באיסורי דרבנן, האם נימא דיש להקל במקום צורך דשמא מרן לא החמיר במקום צורך, זה דבר שאינו מסתבר כלל. ובפרט שמרן הביא דין זה בסתם, ופסיק ותני דהלכה כרבי יהודה דבו ביום אף בשוגג אסור. ואף לא הזכיר סבר החולקים. לכן אין

¹² יש לשים לב שאין דעת בעל המנוחת אהבה זהה בדיוק לדעת המשנה ברורה אלא הוא מחמיר מעט ומתיר בשוגג בו ביום, רק במקום צורך גדול, וצ"ע מה זה לדעתו במקום צורך גדול.

לסמוך להקל בזה אף במקום צורך, שאין לנו (הספרדים) אלא הוראות מרן, ושאלתי למרן אאמו"ר שליט"א (היינו הרב עובדיה יוסף זצוק"ל) וגם הוא תמה על זה כדכתבנו".

גם הגאון הגדול, הרב דוד יוסף, רב שכונת הר נוף בירושלים וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, כתב **בהלכה ברורה (בירור הלכה, שיח, א, ד"ה ומרן [עמ' ד])** שאין לסמוך על הגר"א ליהנות בו ביום כשנעשה בשוגג והוסיף על המנוחת אהבה - "ולא ידעתי מנין לו לומר כן בדעת הש"ע".

ולכן למסקנה עד הלום - כל פוסקי זמנינו מסכימים שבמלאכה שנעשתה במזיד אסור להינות ממנה בו ביום בין לו ובין לאחרים ואילו במוצא"ש יהיה מותר לאחרים, ולו אסור עולמית.

בשוגג - המשנה ברורה סומך על הגר"א בשוגג להינות בו ביום מהמלאכה במקום צורך וכן האשכנזים בימינו סומכים עליו. לספרדים אסור חוץ מהיוצאים ביד המנוחת אהבה.

מסקנה לדיון שלנו - כיוון שאצלנו המחלל שבת מדליק במזיד¹³ את האור - יהיה אסור ליהנות מהמלאכה אליבא דכו"ע בשבת בו ביום.

ב- הנאה ממלאכת שבת בשאר מלאכות

הברייתא המובאת בגמרא לעניין הנאה ממלאכת שבת עוסקת בבישול, אך יש לעיין מה הדין לגבי שאר המלאכות.

כותב **הטור (או"ח, שיח)** - "ויראה שאין חילוק בכל מעשה שבת, אבל בעל התרומה (סימן רמח) כתב דוקא במבשל בשבת בשוגג מותר אפילו לו, דמעיקרא חזי לכוס¹⁴, אבל השוחט או שאר מלאכות דמעיקרא לא חזי כלל, כגון שהדליק נר, אפילו בשוגג אסור לו באותו שבת".

והביא **הבית יוסף (שם, ד"ה אבל)** שכדעת בעל התרומה כן דעת הסמ"ג, וכן דעת הסמ"ק.

אך, יש לשים לב טוב כמו שהעיר **הבית יוסף (שם, ד"ה ומ"ש רבינו ויראה)**, שכל המחלוקת הני"ל היא בדעת הר"י זקן שפסק כרבי מאיר, שבשוגג מותר להינות מהמלאכה בו ביום, שבזה נחלקו הטור ובעל התרומה אם ה"ה לשאר מלאכות שנעשו בשוגג, אם מותר להינות בו ביום או יש להמתין עד מוצא"ש, אך אנן לדידן שפסק השולחן ערוך כרבי יהודה כמו הרמב"ם, הר"י, הרא"ש, הרמב"ן והגאונים, אין נפקא מינה ממחלוקת זאת, שממליא כל מלאכה שנעשתה בשוגג אפי' בישול אסור להינות ממנה בו ביום.

¹³ ראוי להעיר שיש מן הפוסקים שהשתמשו בדברי הרב קוק באגרת קלח שכתב לגבי העבריינות בדורנו ש'הם אנוסים גמורים וחלליה לנו לדון אונס כרצון מכיוון שהרוחות נגד האמונה והתורה חזקים כ"כ עד שבעל כורחם כביכול הם פורקים עול. וזה למעשה הגדרה מרחיקת לכת יותר מן ההגדרה הידועה של "תינוק שנשבה". ולפי זה בנידון דידן יתכן ומדליק האור לא נחשב כמזיד. וצ"ע. ראה במאמר של הרב יעקב אריאל בנוגע לאבלות על אדם שפרק מעצמו עול תורה ומצוות באתר של מכון התורה והארץ.

¹⁴ היינו לאכול אותו כשהוא חי.

כס"ד

וכן פסק הרמ"א בהגה (שם) שהמבשל בשבת או העושה אחת משאר מלאכות אסור להינות בשוגג בו ביום.

וכן פסק רבי דוד יוסף בהלכה ברורה (שיח, ז) בזה"ל- כשם שאסרו חכמים לאכול בשבת דבר שנתבשל בשבת, כך אסרו חכמים שימוש בדברים שנעשו בשבת ע"י שאר מלאכות אסורות בשבת, ואפילו אינם דברי מאכל, וכגון אם הדליק את האור בשבת, שעשה מלאכת הבערה, אסור להינות מאותו האור בשבת, וכן כל כיוצא בזה.

וכן ההלכה פשוטה באחרונים ובאחרוני האחרונים, ואין טעם להאריך הקצר ולבאר הפשוט.

ג- הנאה ממלאכת שבת בתאורה - האם צריך לצאת מהחדר?

ראינו לעיל שאין היתר ליהנות מהדלקת האור בשבת. אך האם צריך לצאת מן החדר שבו הודלק האור?

הטור (או"ח, רעו) כותב- "איתא בירושלמי (סו"פ כל כתבי) שאם הגוי הדליק¹⁵ מדעתו בבית ישראל שאין מטריחין אותו¹⁶ לצאת משם"

הבית יוסף (שם, ד"ה ואיתא) מביא מחלוקת ראשונים בביאור דברי הירושלמי הנ"ל, האם אכן מותר להישאר בבית (כמובן מבלי ליהנות מאור זה) או שמא יש לצאת מהבית או לפחות להפוך פניו כלפי אותו הנר. ע"ש בהרחבה.

דעת הב"י אינה ברורה דיה מהי הכרעתו להלכה ועוד שגם לא הזכיר עניין זה בשולחן ערוך, אמנם **המגן אברהם (שם, סק"ה)** מבאר לנו שהבית יוסף זצ"ל פוסק שאין צריך לצאת מהבית וכותב בזה"ל בדעת הב"י "וה"ה שאין צריך להפוך פניו אא"כ שרוצה לעשות מידת חסידות (ב"י) רק שאסור להשתמש לאורו" כן כותב לנו **המשנה ברורה זצוק"ל (שם, סקי"ד)** באותם המילים.

מלבד דעת הבית יוסף כן דעת הרמ"א (שם בהגה, סעיף א) וכן דעת האחרונים¹⁷, ואיני רוצה להאריך בזה עוד.

והנה כתב **הפרי מגדים (רעו, אשל אברהם סק"ד)** לחלק בין כאשר הגוי עושה המלאכה מעצמו שאז זהו רק ממידת חסידות להפוך פניו, לבין כאשר הגוי עושה המלאכה בציווי ישראל שאז צריך לצאת מביתו. וזוהי לשונו- מילת 'מדעתו' היינו עכו"ם עשה מדעת עצמו 'בשבילי' ישראל, ולא צוהו הישראל, וכן הוא בב"י ב' תיבות 'בשבילי' ישראל, אין מטריחין אותו לצאת מביתו, דמה הוה ליה למעמבד והוא לא צוהו, הא צוהו צריך לילך חוץ, דמ"מ נהנה הוא מאור, מה שאין כן כשלא צוהו אין מטריחין לצאת [...] עכ"ל. [וכן גם מוכח מלשונם של הרמ"א והטור].

ואנוכי ראה ראיתי להגאון הגדול, הרב דוד יוסף שליט"א שכתב בספרו **הלכה ברורה (שיח, בירור הלכה, ס"ק לו)** להשוות את דין יהודי שהדליק נר (או חשמל) אף כשלא צוהו ישראל להדליק לדין גוי כשצוהו ישראל. שהרי שניהם איסורים דרבנן. וא"ת שמא יש להחמיר אצל גויים יותר שהרי אמירה לגוי קלה בעניי העם? יש להוכיח ממה שכתב הפמ"ג (שם, מש"ז, סקי"י) שכשם שנפסק להלכה שאם יהודי אמר לגוי שיחמם תבשיל בשבת אז אסור לאכול מתבשיל זה (ב"י, רנג; רמ"א, שם) כך אסור לאכול מעשה שבת של ישראל. ולכן מוכח מפה שיש לדמות מלאכת שבת של ישראל

¹⁵ נר.

¹⁶ אין מטריחין את היהודי.

¹⁷ כך כתב שולחן ערוך הרב (שם, ס' ב) כן דעת המג"א שהבאנו, וכן דעת הפרי מגדים (אש"א, סק"ד), ודעת המשנ"ב (שם), וכן דעת כף החיים (סק"כ). ועיין עוד בהלכה ברורה (סימן רעו, שער הציון, כד, כה) שהביא סוללת אחרונים בנידון.

אף שלא צווהו לדין מלאכת שבת של גוי שצוהו (שצריך לצאת מביתו), ואין לדמות הנאה ממלאכת שבת של ישראל שלא צווהו להנאה ממלאכת שבת של גוי שלא צוהו.

ואמנם עיין עוד שם שהביא את **שו"ת חלקת יעקב (חאו"ח, כז, ג)** שדימה את דין הישראל שלא צווהו לדין גוי שלא צוהו- שאין צריך לצאת מן הבית אע"פ שאסור להינות מן המלאכה. ודחה את דבריו כפי שמוכח מהפרי ממגדים לעיל שדימה את הישראל שהדליק מדעתו לגוי שישראל צוהו.

ובנוסף הביא שם הרב יוסף, לחיזוק דבריו גם את דברי רבם של ישראל, ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, **בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב, טו, ב)** שמוכח מדבריו שיש לדמות מלאכה של גוי שצוהו למלאכה של ישראל אף שלא צווהו. ע"ש.

ואכן פסק הרב דוד יוסף שליט"א **בהלכה ברורה (שם)** להשוות דין הנאה מאמירה לגוי (דהיינו שישראל צווהו) לדין הנאה ממלאכת שבת ישראל (שאינן הישראל האחר צווהו).

גם הגאון הגדול, הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל, ראש ישיבת פורת יוסף כתב בספרו **אור לציון (ח"ב, מא, שו"ת ה, בהרחבות)** שלכתחילה יש לצאת כיוון שצריך להראות שאינו שמח בחילול שבת.

לכאורה, רבי ומורי הרב יצחק יוסף שליט"א, לא מסכים עם אחיו הרב דוד יוסף, ומשתמע מדבריו **בילקוט יוסף (שבת כרך ג, שיח, ס"ק כ)** שאין צריך לצאת מהבית, והרב שליט"א איננו משווה דין אמירה לגוי לישראל שהדליק מדעתו.

הלכך אזרתי חלציי וכתבתי מכתב לכבוד תורתו¹⁸, הרב יצחק יוסף שליט"א, והנה אכן במכתב כתב שלכתחילה צריך לצאת שלא יוכיחו ממעשיו שנוח לו בחילול שבת של ישראל.¹⁹

אך המעיין טוב ישים לב שכל הדברים האמורים להלן הם דווקא כשהמחלל שבת הדליק בביתו שלו, שם אמרנו שנכון ששומר שבת יצא²⁰, אולם כאשר המחלל שבת הדליק את האור בביתו של שומר השבת אין הדין הוא כן, ואינו צריך לצאת מן הבית כפי שביאר בטוב טעם ודעת **בהלכה ברורה (שם)** מכיוון שאין אדם יכול לאסור דבר שאינו שלו (אך כמובן שאסור לו ליהנות מאותו האור כגון לקרוא לאורו או לאכול לאורו).

¹⁸ מצורף בסוף העבודה

¹⁹ ניתן להבין מדבריו שהוא חשש למה שכתב האור לציון, אך הרב שליט"א עדין חולק על דברי אחיו ההלכה ברורה, שאין לדמות דין אמירה לגוי לדין ישראל שעשה מדעתו. וכן המעיין היטב בדברי האור לציון (שם) יראה שגם הוא חולק על דברי ההלכה ברורה, וכל הטעם שכתב האור לציון שיש לצאת לכתחילה זה בכדי שלא יוכיחו ממעשיו שהוא נהנה מחילול השבת, אבל אי הכי נמי הוא גם יסכים לילקוט יוסף שלא כדעת ההלכה ברורה שאין לדמות דין אמירה לגוי לדין ישראל שהדליק מעצמו כיוון שבגוי יש להחמיר יותר, שאמירה לגוי קלה בעיני אנשים. ולעניות דעתי הדבר צריך עיון גדול מאוד מכיוון שהרב דוד יוסף שליט"א דחה את הטענה שאין לדמות אמירה לגוי לדין ישראל שעשה מעצמו מדברי הפרי מגדים (עיין למעלה מה שהבאנו), והוכיח שיש לדמות דין אמירה לגוי לישראל שעשה מדעתו. ונשאיר הדבר בצ"ע.²⁰ לטעמו של ההלכה ברורה- שיש לדמות לדין אמירה לגוי; לטעמו של האור לציון והילקוט יוסף- שלא יוכיחו ממעשיו שנהנה מחילול שבת.

והביא גם תמיכה לכך ממופת הדור, רב הפעלים, הרב צבי פסח פרנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (ח"א, חאו"ח, קפה) – שהסתפק האם מותר ליהנות מחימום שהדליק מחלל שבת בביתו (של שומר השבת) וכתב שאפשר שאין צורך להחמיר (מלבד שככל שיש יותר אנשים החימום מרבה במלאכה).

וכן הביא את עמוד ההוראה, רבי משה פיינשטיין זצ"ל שכתב בשו"ת אגרות משה (ח"א, חאו"ח, קכג) – שבמקום צורך גדול של צינה אין צריך לצאת מהבית. עכת"ד.

וכן כתב לי מורי ורבי הרב יצחק יוסף שליט"א במכתב בזה"ל "ומי שהדליק וגם אחרים לכתחילה יצאו מן הבית, ואם אינו יכול לצאת יכול להישאר בביתו אם אחר הדליק, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

וכן כתב בפשיטות הרב בן ציון אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לצינן (שם) בזה"ל – "לכתחילה היה צריך לצאת מביתו, אלא שמ"מ אם הדליקו בביתו אינו מחויב לצאת מביתו, משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ורק יזהר שלא יעשה שם דברים שאי אפשר לעשותם בלא אור, כגון לקרוא וכדומה.

מסקנה - בנידון דידן כשהדליק בביתו של שומר השבת לכתחילה יצא, ואם אינו יכול לצאת, ישאר בביתו, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

והנה אע"פ שאינני רוצה להסתעף בדיון זה, אשאל עוד שתי שאלות שעולות מן הנידון:

הראשונה - האם כאשר יהודי הדליק עבורנו את האור בחדר המדרגות, אע"פ שודאי אסור לנו ליהנות מן האור, האם אנו צריכים להמתין עד שהאור יכבה/ לעצום עניים או שמא יהיה מותר לעלות רגיל בעוד האור דולק?

הנה מרן הש"ע (או"ח, רעו, א) כתב בזה"ל - אינו יהודי שהדליק את הנר בשביל ישראל אסור לכל אפילו למי שלא הודלק בשבילו. ע"כ.

וכבר כתב על כך מרן החפץ חיים בניאור הלכה (שם, ד"ה אסור) - "היינו לעשות לפני הנר דבר שלא היה יכול לעשות בלא נר" ומקורו בגדול האחרונים - רבי אליה שפירא זצ"ל בעל הספר אליה רבה.

ולכן יש לומר שהוא הדין גם אצלנו, ולכן מכיוון שהיה יכול לעלות במדרגות גם בלעדי האור, יהיה מותר להמשיך לעלות באופן רגיל.

וכבר כתב מורי ורבי בילקוט יוסף (שבת כרך ג, עמ' סב, ס"ק לח) שאפי' אין צורך לעצום עיניו, שאין גרע דין זה מדין הנאה מנרות החנוכה שם חכמים אסרו להשתמש לאורם ואעפ"כ האריכו הפוסקים והתירו לילך לאור נרות החנוכה כדי שלא יכשל בחשיכה, שהרי אינו מחויב לעצום עיניו, שזה לא נקרא תשמיש [כן כתב המהריק"ש (סימן תרע"ג) וכ"כ הפרי חדש (שם); וכן מצינו

במשנ"ב **בשער הציון** (שם, ס"ק יא). וה"ה לענייננו שאין חיוב לעצום עיניו כאשר היהודי הדליק לו את האור.

גם ראינו **לאור לציון (ח"ב, מא, שו"ת ה)** שכתב בזה"ל- אם מחלל שבת הדליק אור בחדר, יש להשתדל לכתחילה להמתין עד שיכבה האור מאליו, ואם האור לא כבה, יוכל לעבור בחדר המדרגות אף שיש אור". [וודאי שגם לדעת האור לציון מותר מעיקר הדין, אך הוא חושש לחילול ה' ולכן כתב "שלכתחילה" ימתין]

ואכן **הילקוט יוסף (שם, סעיף לב)** פוסק שמותר ומביא את חומרת האור לציון וכותב "שהמחמיר על עצמו להמתין עד שאור החשמל יכבה, כדי שלא יראה הדבר כחילול ה' שיהודי שומר תורה ומצוות נהנה מחשמל שהודלק באיסור בשבילו, תע"ב"

גם ראינו לרב שמחה בונם לייזרזון, בספרו **שולחן שלמה (או"ח, שיח, למטה ס"ק יא)** שהביא בשם הגרש"ז אויערבך בזה"ל- "בתשובה לשואל אמר מרן זללה"ה דאם הדליק מי שאינו שומר שבת את האור בחדר המדרגות, בשבת, מותר לילך באותו הזמן בחדר המדרגות אלא שלא ימהר יותר מדרך הילוכו אם לא היה אור במקום הזה, כדי שלא יהנה מהאור"

וכן גם כתב **בשמירת שבת כהלכתה (ח"א, מבוא, ס"ק קנד)**- כתב "הנאה אסורה רק כאשר יש בה משום ממש, ולא למשל כאשר הדליק אור בחדר מדרגות ועתה קל לו לעלות או לרדת בו, שהרי היה יכול לעלות או לרדת בלא תאורה, כלומר כאשר יש בתוצר מלאכת השבת הנאה בדבר חדש, ולא משום נוחיות. עיין [...] שער הציון (תרעג, ס"ק יא) עכ"ל.

ועל צבאם עומד הגאון ר' דוד יוסף, ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים שהביא **בהלכה ברורה (שיח, שער הציון, פ"א, ס"ק מ)**- את הספר **מאור השבת (ח"א, יח, ס"ק ע)** שהביא בשם הרב אלישיב והרב פישר והרב חיים קנייבסקי, שאם הדליק עבורו מחלל שבת את האור בחדר המדרגות, לא חשיב הנאה מחילול שבת, כיון שהיה יכול לעלות בלא זה. ועוד עיין שם מה שהביא הרב יוסף.

והן אמת שהרב דוד יוסף כתב **בהלכה ברורה (שיח, פ"א, לא)**- "מ"מ אם היה המקום חשוך ביותר, ואלמלא אותו אור היה צריך ללכת לאט לאט כדי שלא יכשל בהליכתו, צריך לעשות כן, ואינו רשאי למהר בהליכתו, שהרי הוא נהנה מחילול שבת".

וכן גם ממנהיגי הציונות הדתית, רב הישוב הר ברכה, הרב אליעזר מלמד שליט"א כתב כן **בפניני הלכה (שבת, כו, ב)**.

השאלה הנוספת שאני רוצה לעלות היא האם כאשר האור בחדר השינה היה דלוק ועבר מחלל שבת וכיבה את האור בחדר השינה, האם יהיה מותר לישון שם או שמא זה חשיב כהנאה ממלאכת שבת?

הרב משנה קליין זצ"ל, ראש ישיבת בית שערים בברוקלין, כתב בספרו **משנה הלכות בח"ו (סימן עח)** – "ומה ששאל במי שכיבה נר [...] בשבת במזיד אי מותר לו לישון באותו החדר או דהוי"ל נהנה ממעשה שבת- נראה דכה"ג מותר לישן דהגם שהוא נהנה ממעשה שבת אבל אין זה עניין לנהנה ממעשה שבת דהכא לא הוה אלא כעין גרמא ולמשל הנהנה ממעשה שבת היינו כגון המבשל בשבת שהמאכל האוכלו אילו לא היה נעשה בו מעשה שבת לא היה ראוי לאכילה וכן כל כיוצא [...] אבל המכבה את החשמל בלילה לא באה מעשה ההנאה ממלאכת שבת דהחשך הוא טבעי בבית ולולי הנר לא היה בו אור מעצמו [...]".

וראיתי **בהלכה ברורה (שם, לג)** שכן פסק והביא שמקורו הוא **בחיזושי הר"ן (שבת קכא)**. וכן פסק **הילקוט יוסף (שיח, סוף ס"ק כ)**.

וכן כתב **בפניני הלכה (שם)** – בזה"ל – "ואם דלק אור בחדר, ואחד כיבה אור במזיד מותר לישון שם, ואף שקל יותר לישון כאשר האור כבוי, מ"מ כיוון שאין כאן הנאה ישירה מהמלאכה אלא רק הנאה מכך שההפרעה הוסרה- מותר".

ד- נספח בירור מדעי בעניין איסור חשמל בשבת

כידוע, אסור להפעיל בשבת כל מכשיר הפועל ע"י חשמל, גם כאשר אין בהם חוט להט. אך נחלקו פוסקי זמנינו- האם איסור חשמל הוא מן התורה או מדברי חכמים.

הנה דעת מוריניו ורבינו הרב קוק זצ"ל ששימוש בחשמל אסור מן התורה משום הבערה (**שו"ת אורח משפט, עא**) מכיוון שהחשמל הוא כמו אש, שיש בו אנרגיה וכוח לפעול וכמו שאמרו חכמים במסכת יומא (כא): שיש הרבה סוגים של אש, ויש אש שאינה שורפת ומכלה כמו האש שבערה בסנה אצל משה רבינו (ע"ע פניני הלכה, שבת, י, ב).

וכ"כ **בשו"ת עצי הלבנון (סימן י)** וכ"כ רבי עובדיה הדאיה **בשו"ת ישכיל עבדי (ה, לח)** וכן פסק הראשון לציון, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל **במשפטי עוזיאל (או"ח, ב, לו, ב)** ואף הוסיף שבהפעלת החשמל יש איסור מתקן כלי. ועיין עוד בפניני הלכה (שם) שהביא בזה עוד מספר פוסקים.

ועל צבאם של כל הגדולים הני"ל עומד רבן של ישראל, **מרון החזון איש זצ"ל (או"ח, נ, ט)** הסובר שבהפעלת חשמל יש שלושה איסורים- מבעיר, מבשל ובונה. והנה טעמו שיש באיסור חשמל מבשל הוא ע"פ דברי הרמב"ם (פרק ט' מהלכות שבת, הלכה ו) שהמחם מתכת עבר על תולדת מבשל אפי' אם רק מקצת החוט הגיע לחום שהיד סולדת בו. וכן טעמו לכך שיש בחשמל איסור בונה הוא מכיוון שכאשר סוגרים מעגל חשמלי נוצר כלי.

אמנם כבר רבו הפוסקים שסוברים שכאשר אין חוט להט האיסור הוא רק מדרבנן. כך כותב **המהרש"ם (ח"ב, רמו)** וכ"כ **הלבושי מרדכי (ח"א, מז)** וכן הביא הילקוט יוסף (שבת כרך ג, ס"ק יח, עמ' קמט) סוללת פוסקים כמו שו"ת **פרי השדה (ח"א, פא)** ועוד.

וכן הביא הפניני הלכה שכן היא דעת **הרב אויערבאך (מנחת שלמה, א, ט- יב)** וכן היא דעת **הציץ אליעזר (ח"א, כ, י)**.

וכותב **הפניני הלכה (שם, הערה 1)** וזה לשונו "ורבים מאחרוני זמנינו קיבלו את דברי רש"י אויערבאך שאין איסור תורה בחשמל, ומ"מ חששו לכתחילה לדברי הסוברים שהאיסור מהתורה (עיין יבי"א, א, כ, מנח"י, ב, קיב, ובעוד ספרים רבים) [...] למעשה, אף שרבים כתבו כעקרון שאיסור חשמל מדברי חכמים, בפועל מתייחסים לאיסור הפעלת מכשירים חשמליים כאל איסור תורה, שמחמירים בספיקו [...] ורק בשעת הדחק מצרפים את דעת הסוברים שהאיסור מדרבנן."

אמנם יש לשים לב טוב שכל האמור לעיל מדובר רק כאשר חוט הלהב אינו בוער, ומכיוון שכך אין לנו מזה נפקא מינה לענייננו שהרי בנידון שלנו המחלל שבת מדליק מנורה ובכך החוט להט בוער, ולכן לא ראיתי לנכון להרחיב ולהאריך בזה.

אך, כאשר נדלקת נורה חשמלית כמו בנידון שלנו או גוף חימום חשמלי, ההדלקה אסורה אליבא דכולי עלמא מדאורייתא (אב מלאכה – הבערה).

וא"ת שבעבר לא היו רגילים להשתמש בהבערת ברזל לשם אור או חום ואין זה מעין המלאכות שנעשו במשכן, יש לתרץ כמו שכתב **הפניני הלכה (שבת, יז, א)** שמצינו שכאשר הייתה תועלת בהבערת הברזל, האיסור היה דאורייתא, כמו שכתב **הרמב"ם (פרק יב מהלכות שבת, הלכה א)** – המחמם את הברזל כדי לצרפו אח"כ במים, שע"י הברזל מתחזק, הדבר אסור מהתורה.

יתירה מכך, אפילו נאמר שהדלקת חוט להט היא מדרבנן, מכיוון שהעבודה הנ"ל עוסקת כאשר אדם הדליק **במזיד** את האור בשבת, הרי שבמזיד גם באיסור דרבנן יש איסור הנאה ממלאכת שבת בו ביום כמו שכותב הגאון מוילנא **בניאור הגר"א (שיח, סק"ב)** וכן **הביאור הלכה (שיח, ד"ה המבשל)** וכן פוסק **ההלכה ברורה (שיח, פ"א, כג)** והרי הלכה זה מן הפשוטות שבפוסקים שגם באיסור דרבנן אסור בו ביום במזיד ולכן אין להאריך בזה. ומה גם שסוף סוף ההלכה הרווחת ביदנו שהדלקת המנורה אסורה מדאורייתא.²¹

האם כיבוי של מנורה בשבת אסור מדאורייתא או מדרבנן?

²¹ אמנם לא בזה עוסק המאמר אך יש לציין שאם האור הודלק בשוגג כן יהיה נפקא מינה הלכתית- שהרי לדעת הגאון מוילנא בשעת הדחק אפשר להינות ממלאכה דאורייתא שנשתה בשוגג, ולדעת כל הפוסקים הספרדים פרט למנוחת אהבה אסור להינות ממלאכה דאורייתא שנשתה בשוגג.

אמנם אם האיסור הוא רק מדרבנן הרי שפה גם הספרדים יוכלו להינות מן האור שהרי הלכה רווחת שבדבר דרבנן שנעשה בשוגג מותר לספרדים להינות ממנו בו ביום כמו שכותב הגאון מוילנא (שם) [כך כתב בדעת מרן השולחן ערוך והרמ"א] וכן הסכימו עימו הפוסקים הספרדים בזה. (עיין עוד הלכה ברורה, שיח פ"א, כג). אך כאמור אין זה קשור למאמר זה העוסק בהדליק מחלל שבת במזיד.

כיבוי הוא אחת מל"ט מלאכות שאסור לעשות בשבת, אמנם כל מה שאסרה התורה הוא כאשר אדם מכבה על מנת ליצר פחמים או כאשר הוא רוצה להבהב הפתילה, אמנם כאשר מכבה שלא לצורך עשיית פחמים ושלא לצורך הבהוב הפתילה- אלא מפני שלא רוצה שהנר ימשיך להידלק - הדבר הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

נחלקו התנאים בגדר מלאכה שאינה צריכה לגופה- ר' שמעון פוטר אך אוסר מדרבנן, ורבי יהודה מחייב מדאורייתא (עין שבת לא:).

הרמב"ם (פרק א מהלכות שבת, הלכה ז)- פוסק שזה דאורייתא. לעומת זאת יש סוללת ראשונים שסוברים שמלאכה שאינה צריכה לגופה היא מדרבנן כגון: **רבינו האי גאון וכן רבינו חננאל, רבינו זרחיה בעל המאור, הרמב"ן ועוד.**

מרון השולחן ערוך (או"ח, שלד, כז) פוסק כדעת רוב הראשונים ולא כדעת הרמב"ם. **וכן המשנה ברורה (שם, ס"ק פה)** מביא בשם האליה רבה שההלכה כמו רוב הראשונים ולא כהרמב"ם. **(עין פניני הלכה, שבת, טז, ה).**

ובנוסף לכך ראיתי לילקוט יוסף שמביא בשם **רש"י (שבת מב.)** שכיבוי מתכת זה דרבנן. ולכן בנידון שלנו שבחשמל זה כיבוי מתכת- הדבר אסור רק מדרבנן.

וכמו שהזכרתי אין נפקא מינה להלכה מכיוון שהזכרנו למעלה בשם שו"ת משנה הלכות שבכל מקרה בחדר שכיבו בו את האור מותר לישון מכיוון שהאור שם טבעי.

נשלם קונטרס כהניך ילבשו צדק

סיימתי בחסד הש"י ביום כ"ב לחודש שבט תשע"ח לפ"ק.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

מסקנות הקונטרס

בחלק א של העבודה נחקר נושא ההנאה ממלאכת שבת והוכח למסקנה שכאשר המלאכה נעשתה במזיד כל פוסקי ימינו הכריעו שאסור ליהנות בשבת עצמה, ואם היה הדבר בשוגג, לדעת רוב הספרדים אסור, ודעת המשנה ברורה לסמוך על הגאון מוילנא שמתיר בו ביום.

מכיוון שבמאמר זה אנו עוסקים כאשר המחלל שבת הדליק את האור במזיד הלכך, אליבא דכו"ע יש לאסור ליהנות מאותו האור בו ביום.

בחלק ב' הוכח בפשיטות שאע"פ שסוגיית הנאה ממלאכת שבת עוסקת במלאכת בישול- הוא הדין לכל המלאכות ובניהם המלאכה בה אנו עוסקים- מלאכת מבעיר.

בחלק ג' לאחר שראינו בשתי החלקים הראשונים שאין היתר ליהנות מאור החשמל- חקרנו האם מותר להישאר בחדר או שמא צריך לצאת ומסקנתנו – שלכתחילה יצא, שלא יוכיחו ממעשיו שנהנה בחילול השבת אך אם אינו יכול לצאת- יכול להישאר בבית שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

בנוסף הוספתי בשם שו"ת משנה הלכות- שמותר לישון בחדר שכיבו בו את האור ואין זה הנאה ממלאכת שבת. וכן כתבנו שאם הדליקו לשומר שבת את האור בחדר המדרגות מותר להמשיך לעלות אך לא ינצל את האור ובזכותו ימהר בהליכתו.

בחלק ד ביררנו האם מכשירי חשמל שאין בהם חוט להב אסורים מדאורי' או מדרבנן. ולאחר מכן הובא שכאשר יש נורה חשמלית שנדלקת מכך כמו בנידון שלנו האיסור הוא דאורי' לפי כל הדעות. אגב לכך צוין שגם אם הדלקת המנורה הייתה מדרבנן לא הייתה לכך נפקא מינה שההלכה רווחת שגם באיסור דרבנן שנעשה במזיד אסור ליהנות מהמלאכה בו ביום.

משוב

ראשית לכתיבת קונטרס זה עסקתי בלימוד הגמרות העוסקות בנושא. והן אמת שנעזרתי לצורך כך גם בשוטנשטיין.

לאחר לימוד הסוגיות בגמרא עברתי ללימוד הראשונים שעל הסוגיה, ולכן פתחתי בבית יוסף בכדי לראות איזה ראשונים יש על הסוגיה.

והנה נכנסתי לעומק העניין, למדתי את הרי"ף, ראיתי איך בעל המאור מקשה עליו, ולעומת זאת את תירוצי הרי"ן והרמב"ן ולאחר מכן פתחתי ברמב"ם ובמגיד משנה וכו'.

לאחר שלמדתי את הראשונים וגם ראיתי מה פסק השולחן ערוך והרמ"א, פניתי לפסקי האחרונים, ובכדי לדעת איזה אחרונים יש על הסוגיה פתחתי ילקוט יוסף והלכה ברורה וראיתי להיכן הם מפנים אותי- ולשם פניתי ופתחתי כמו לדוגמא שולחן ערוך הרב וכן ביאור הגר"א, הב"ח, המשנה ברורה, האור לציון וכו', וישבתי והחלתי לסכם ולצטט דברים על גבי דפי טיוטה- ספר אחר ספר.

והנה בתום המלאכה חרגתי ממנהגי והתחלתי לפתוח גם בספרים של פוסקים בני זמננו שאיני נוהג כמותם כמו השש"כ וכן השולחן שלמה, ביצחק יקרא, מנוחת אהבה ועוד. ואכן מאד נהניתי מעבודה זאת.

דברים שגילתי

אני לומד מידי פעם שו"תים של פוסקי זמנינו כגון יחווה דעת וכו' ואת חטאי אני מזכיר שבכל פעם שאני רואה דעה של פוסק אני לא פותח אותו אלא רק זוכר את דעתו ממה שכתב בעל השו"ת, והנה לראשונה בעבודה זאת זכיתי לפתוח את הספרים ולעיין ממש בפנים וראיתי בעיני מערכה לקראת מערכה בתוך הראשונים.

והנה בין היתר, פתחתי בספרים שמעולם לא שזפו את עניי כגון הרי"ף, מלחמת ה' לרמב"ן, הרי"ן, בעל המאור, פני יהושע, הרא"ש ועוד.

קשיים

קושי גדול שהיה לי הוא בקריאת ביאור הגר"א, מכיוון שהוא כתוב מאוד בתמצות וקיצור גדול ולכן נעזרתי בילקוט יוסף ובחזון איש שהסבירו דעתו.

מצ"ב מכתבו של הגאון הראשון לציון הרב יצחק יוסף שליט"א

Yitzhak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of The Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, ב' שבט תשע"ח, 2-618/ע"ח

לכבוד

היקר והנעלה, כש"ת ה"ה אופק כהן צדק נ"י

שלום רב,

אודות מה שמבואר בספר ילקוט יוסף שבת כרך ג' (סי' שי"ח סעיף י"ד) אם עברו והדליקו נר או אור חשמל בשבת, אם עשו כן בשוגג, אע"פ שאין ליהנות מן האור, כגון לקרוא לאורו וכיוצא, מ"מ אין צריך לצאת מן הבית, ואף שבע"כ נהנה, מ"מ כיון שאיסור הנאה ממעשה שבת הוא קנס, ובשוגג קנסו שלא יהנה באותה שבת, היינו דוקא כשנהנה ממש, כגון שקורא לאורו או עושה שאר תשמישים שלא יכול לעשות בלי האור, אבל השארות במקום לא קנסוהו, דאין זו הנאה ממש.

אולם אם הדליק במזיד שאסור לו וגם לאחרים, כיון שעבר על איסור שבת במזיד, לכתחלה צריך לצאת מהבית שלא יהנה כלל מהאיסור, ושלא יוכיחו מעשיו שנח לו בחילול שבת של ישראל, ומי שהדליק וגם אחרים לכתחלה יצאו מן הבית, ואם אינו יכול לצאת יכול להשאר בביתו אם אחר הדליק, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ולענין אם הדליק הישראלי את האור בשירותים במזיד, הישראל האחר כיון שהוא צריך להתפנות, ואפשר להתפנות גם בלי אור, יכול להכנס לשירותים להתפנות, אם אין שירותים אחרים במקום.

ובענין דלת חשמלית הפועלת עי"כ שכאשר האדם מתקרב אל הדלת היא נפתחת מאליה, וא' השכנים יהודי שאינו שומר תורה ומצוות עבר וגרם לפתיחתה, האם מותר להכנס לבנין כשהדלת פתוחה.

בספר ילקוט יוסף שבת כרך ג' (סי' שי"ח סעיף כ"ח) הבאנו מחלוקת בזה שי"א שאין ליהנות ממלאכת שבת וימתין עד שגוי יכנס לבנין ואז יכנס עמו, ויש חולקים ואומרים דחשיב כמכריח ארי, ואינו בכלל מלאכת שבת, ובהערה הבאנו שיש מקום להקל בזה אם יש בבנין דלת צדדית שיכל להכנס דרכה, דלא חשיב כ"כ כהנאה ממעשה שבת, ועדיין צ"ע.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

ביבליוגרפיה

1. הרב יצחק יוסף, **ילקוט יוסף**, הוצאת אש פיתוחים, ירושלים, תשנ"ג.
2. הרב יעקב יושע פלק, **פני יהושע**, הוצאת אור החכמה, ירושלים, תשנ"ח.
3. הרב משה ב"ר מימון, **משנה תורה**, הוצאת שבת-פרנקל, ירושלים- בני ברק תשס"ה.
4. הרב וידאל די טולוזא, **מגיד משנה**, הוצאת שבת-פרנקל, ירושלים- בני ברק, תשס"ה.
5. הרב יעקב בן רבינו אשר, **ארבעה טורים**, מוסדות שירת דבורה, ירושלים, תשע"ב.
6. הרב יוסף קארו, **בית יוסף**, מוסדות שירת דבורה, ירושלים, תשע"ב.
7. הרב יואל סירקיש, **בית חדש**, מוסדות שירת דבורה, ירושלים, תשע"ב.
8. הרב דוד יוסף, **הלכה ברורה**, מכון יחווה דעת, ירושלים, תשע"ה.
9. הרב יוסף קארו, **שולחן ערוך הבהיר**, הוצאת לשם, ירושלים, תשס"ז.
10. הרב דוד הלוי, **טורי זהב**, הוצאת לשם, ירושלים, תשס"ז.
11. הרב אברהם אבלי גומבינר, **מגן אברהם**, הוצאת לשם, ירושלים, תשס"ז.
12. הרב אליהו מוילנא, **ביאור הגר"א**, הוצאת לשם, ירושלים, תשס"ז.
13. הרב משה איסרליש, **המפה**, הוצאת לשם, ירושלים, תשס"ז.
14. הרב שניאור זלמן, **שולחן ערוך (הרב)**, עוז והדר, ירושלים, תשנ"ג.
15. הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, **משנה ברורה**, הוצאת אור החיים, ירושלים, תשע"ה.
16. הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, **ביאור הלכה**, הוצאת אור החיים, ירושלים, תשע"ה.
17. הרב שמחה בונם לייזרזון, **שולחן שלמה**, הוצאת פרנק, ירושלים, תש"ס.
18. הרב יהושע נויבריט, **שמירת שבת כהלכתה**, הוצאת פלדהיים, ירושלים, תש"ע.
19. הרב בן ציון אבא שאול, **אור לציון**, מכון אור לציון, ירושלים, תשנ"ג.
20. רב אשי ורבינא, **תלמוד בבלי (מהדורת פריעדמאן)**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
21. הרב שלמה ב"ר יצחק, **פירוש רש"י לתלמוד**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
22. **התוספות (לתלמוד)**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
23. רבינו יצחק אלפסי, **הלכות רב אלפס**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
24. הרב זרחיה הלוי, **המאור הקטן**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
25. הרב משה ב"ר נחמן, **מלחמות ה'**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
26. הרב ניסים ב"ר ראובן, **פירוש הר"ן (על הרי"ף)**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
27. רבינו שלמה זלמן עהרענרייך, **שמן למאור**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
28. רבינו אשר, **פסקי הרא"ש**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
29. הרב יום טוב ליפמאן הלוי העליר, **דברי חמודות**, עוז והדר, ירושלים, תשס"ו.
30. הרב אליעזר מלמד, **פניני הלכה**, הוצאת הר ברכה, הר ברכה, תשע"ב.